

0022

Sister Outsider

Audre Lorde

Sister Outsider

Vyšlo také v tištěné verzi

tranzit.cz

Audre Lorde

Sister Outsider – e-kniha

Copyright © tranzit.cz, 2023

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

Audre Lorde
Sister Outsider

Eseje a projevy

4	Sesterství, navzdory: Radikální outsiderství Audre Lorde Kateřina Kolářová
16	Zápisky z cesty po Rusku
42	Poezie není luxus
48	Transformace mlčení v řeč a činy
54	Klouzání po povrchu: Několik poznámek k překážkám, jimž ženy čelí v souvislosti s milováním
64	Užití erotiky: Erotika jako síla
74	Sexismus: Americká nemoc s černou tvář
82	Otevřený dopis Mary Daly
90	Muž-dítě: Odpověď černošské lesbické feministky
102	Rozhovor: Audre Lorde a Adrienne Rich
138	Pánovy nástroje nikdy nezboří jeho vlastní dům
144	Věk, rasa, třída a pohlaví: Ženy redefinují odlišnost
158	Využití hněvu: Ženy reagují na rasismus
172	Poznatky ze šedesátých let
186	Z očí do očí: Černošské ženy, nenávist a hněv
226	Znovu v Grenadě: Zběžná reportáž

Sesterství,
navzdory: Radikální
outsiderství
Audre Lorde

Kateřina Kolářová

Kniha esejů *Sister Outsider*, která právě vychází v českém překladu, je bezpochyby jedním z nejvlivnějších děl Audre Lorde. Texty zde sebrané zahrnují jednak kanonické a často citované eseje, např. „Pánovy nástroje nikdy nezboří jeho vlastní dům“, „Poezie není luxus“ či „Užití erotiky: Erotika jako síla“, a ve svém celku zároveň představují šíři a pestrost autorčiných zájmů i její poetický a na druhé straně ostrý a naléhavý hlas. *Sister Outsider* nás seznamuje s Lorde jako s „writer warrior“, která se nikdy nevzdala síly, jež spočívá ve vlastní zkušenosti a její reflexi, tedy v „psaní jako“¹. Lorde píše jako „černoška, lesba, matka, bojovnice a básnířka“ a tyto polohy se v jejích textech překrývají a sytí jedna druhou, neboť „nežijeme jednostranné životy“². Jako jedna ze silných mluvčích intersekcionalního feminismu ukazuje, že „neoddělitelné“³ jsou jak zdroje jejího útlaku, tak prameny její kreativní síly a solidarity.

Přestože se Audre Lorde dostalo již za jejího života mnohostranného uznání, často se vracela ke zkušenosti osamění, vyloučení a outsiderství – své vlastní i lidí okolo sebe. Z těchto formativních zážitků vyrůstá její urputná snaha spojovat. *Sister Outsider* ukazuje její nadání oslovovat navzdory rozdílům, promlouvat k různým publikům, a především umění pojmenovat odlišnosti tak, aby nerozdělovaly, ale pomáhaly formulovat spojenectví. Koneckonců jak jinak by texty psané před několika dekádami – texty popisující rasovou marginalizaci a vyloučení, emancipační boj afroamerické komunity v USA či (hetero)-sexismus v podobách tak odlišných od toho, jak jej

1 Ahmed, Sara: *The Promise of Happiness*. Duke University Press, Durham 2010, s. 83.

2 *Sister Outsider*, zde s. 178.

3 Byrd, Rudolph P.: „Create Your Own Fire“ v Byrd, Rudolph P. – Betsch Cole, Johnnetta – Guy-Sheftall, Beverly: *I Am Your Sister: Collected and Unpublished Writings of Audre Lorde*. Oxford University Press, Cary 2009, s. 12.

queer, trans a nebinární lidé zažívají dnes – měly šanci oslovit české čtenářstvo?

Audre Lorde se narodila v roce 1932 v New Yorku rodičům, kteří celý život doufali, že se budou moci vrátit do Karibiku, odkud přišli do Spojených států. Možná tehdy, když sledovala, jak matčino umění vybrat nejlepší tropické plody nebo číst moře ztrácí v ulicích Harlemu na významu, se formovalo její dekoloniální uvědomění a kritika epistemologické nadvlády.

V krásné a poetické knize *Zami: Nové hláskování mého jména*⁴ autorka v jemných nuancích zachycuje diasporický stesk rodičů, jejich každodenní dřinu a ekonomickou nejistotu, jejich přísnou výchovu i to, jak se pokoušeli své dcery (Lorde měla dvě starší sestry) chránit před opovržením, s jakým se sami setkávali všude kolem. Jak Lorde píše, až jako dospělá pochopila, že její dětský údiv nad zvykem bílých lidí plivat do větru vyvolala matčina snaha zakrýt tímto vysvětlením surovost rasismu. Stejně otevřeně pak líčí pozdější ostré a bolestné neshody s rodiči i pocit vyčlenění.

Ač nám autorka v *Zami* dovoluje spoluprožít některé z klíčových momentů svého raného života – bere nás s sebou na cestu do Mexika, sdílí prožitek domácího potratu, po němž málem vykrvácela, popisuje svou chudobu i dělnická zaměstnání (těžko se zapomíná na její sugestivní popis práce, kde byla vystavena radiovému záření), ale také radost z psaní básní a jejich sdílení či lásku, která ji pojila se ženami –, kniha není pouze autobiografickou črtou. Lorde o ní mluví jako o mýtobiografii („biomythography“), textu, ve kterém jednak definuje samu sebe, hláskuje své jméno a tvaruje osobitý jazyk, ale také přetavuje své vlastní zkušenosti do osobního příběhu, který přesahuje

4 Lorde, Audre: *Zami: The New Spelling of My Name*. Persephone Press, Watertown 1982.

limity individuálního a mění se v obecnější výpověď o životě chudých černých žen, jež milují ženy a pro něž se erotika stává tvůrčí silou a schopností přežít. „Zami“ má, jak Lorde připomíná, kořeny na ostrově Carriacou, odkud pocházela její matka, a označuje ženy, „které spolu pracují jako přítelkyně a milenky“. Jako *Zami* deklaruje svou víru v sílu poezie a představitivosti a doznává i to, že je potřebovala k životu. Poezie pro ni byla zároveň kritikou stávajícího: způsobem, jak hledat nové pojmenování světa, i cestou k jeho přetváření. I proto její básně a texty zůstávají stále živé a čtené – nové ohlasy nacházejí např. v teoriích a fantaziích afrofuturismu.

Stejně jako se v textech Audre Lorde protínají a doplňují různé vrstvy její identity, jsou její knihy výjimečné i tím, jakým způsobem rozpracovávají a svádějí dohromady mnohá témata: emancipační hnutí Afroameričanů, LGBT komunity, černošského a ne-bílého feminismu, ale i dialog s (bílým) feminismem druhé vlny, mytologii... Ve všech těchto hnutích byla Audre Lorde zároveň uvnitř i vně, insiderkou i outsiderkou.

Začněme situováním autorčina díla v rámci dialogu mezi převážně bílým feminismem druhé vlny a feminismem ne-bílých žen. Jak shrnují Catherine Morris a Rujeko Hockley v antologii černého feminismu *Chtěly jsme revoluci*, feminismus druhé vlny, který stanovil cíle, tón a agendu boje za genderovou rovnost, „často nefungoval pro černé ženy“⁵. Lorde na sebe bere roli „potížistky“⁶ a mluví o rozdělení uvnitř feministického hnutí, které vychází z nepochopení

5 Morris, Catherine – Hockley, Rujeko (eds.) – et al.: *We Wanted a Revolution: Black Radical Women, 1965–85. A Sourcebook*. Brooklyn Museum, Brooklyn 2017, s. 18.

6 Pro koncept feministických „potížistek/potížistů“ a vysvětlení politiky narušování harmonie a ideologie štěstí viz Ahmed, Sara: *The Promise of Happiness*. Duke University Press, Durham 2010.

souvztažnosti různých forem útlaku a toho, že sexismus a gender nejsou jedinou, a dokonce ani hlavní linií společenské marginalizace.

Ne-bílý feminismus, který v době emancipačního hnutí afroamerických a dalších etnických komunit sílil, měl mnohé důvody kritizovat jeho tehdy dominantní proudy. Již první vlna feminismu v USA (podobně jako v jiných zemích) často vylučovala ze svých nároků na zrovnoprávnění ženy barevné, chudé, nemocné, ženy s postižením i ty, které nesplňovaly představy a normy bílé, společensky dobře situované femininity. Slavný proslov osvobozené otrokyně Sojourner Truth „Copak nejsem žena?“⁷ na shromáždění sufražetek v Ohio v roce 1851 upozorňoval právě na to, že feminismus, který se dožaduje volebního práva a uznání pozice občanky, zároveň stejné výsady nepřiznává všem ostatním ženám. Podobná sebestřednost provázela i druhou vlnu feminismu, kterou v USA ztělesňovala např. Národní organizace žen, založená v roce 1966 (NOW, National Organization for Women), či Ženská mystika,⁸ kanonická kritika „ženského údělu“ z pera Betty Friedan. Feminismus v tomto pojetí sice rozšiřuje chápání sociálních a ekonomických práv žen a zahrnuje do nich i doposud opomíjenou domácí sféru, rodinné a partnerské/manželské vztahy včetně domácího/partnerského násilí, zároveň ale opomíjí „hlasy, zkušenosti a potřeby ne-bílých žen, ač to byla právě jejich práce, která [některým ženám] dovolila (...) vymanit se ze sevření domova a péče o rodinu

7 Proslov „Ain't I a Woman?“ byl později publikován v různých verzích. Viz např. *Woman's Rights: in Words of Fire: An Anthology of African American Feminist Thought*. Ed. Beverly Guy-Sheftall. New Press, New York 1995, s. 36.

8 Friedan, Betty: *The Feminine Mystique*. W. W. Norton, New York 1963; v českém překladu jako *Feminine mystique*. S novou předmluvou a epilogem autorky. Pragma, Praha 2002.

a vstoupit na pracovní trh⁹. Představu útlaku patriarchální společnosti, který postihuje stejnou formou i měrou všechny ženy, a je tedy možné jej definovat jako univerzální sdílenou ženskou zkušenost, ne-bílé feministky odmítaly s tím, že teze o sdíleném útlaku má sice sloužit k legitimizování ženského hnutí, dodat mu důležitost a vážnost právě skrze odkaz na univerzálnost ženského údělu, zastírá ale specifické formy rasismu, které ohrožují životy černých žen a jejich společenství. „Některé problémy jsou společné nám všem jako ženám,“ poznamenává k tomu v roce 1970 Audre Lorde, „jiné ne.“¹⁰ Její slova podtrhávají nesouměřitelnost životních podmínek žen a jsou až bolestně aktuální i dnes, a to nejen v kontextu USA. „Vy se bojíte toho, že vaše děti vyrostou, stanou se součástí patriarchátu a obrátí se proti vám. My se strachujeme, že naše děti vytáhnou z auta, zastřelí někde na ulici a vy nebudete chtít znát důvody, proč naše děti umírají.“¹¹

Dopis, který Lorde adresuje feministické filosofce a teoložce Mary Daly a který je otištěn v *Sister Outsider*¹², vystihuje zklamání černých feministek z rasové nadřazenosti bílého feminismu. „Historie bělošských žen, které nedokážou vnímat to, co jim černošské ženy říkají, je skutečně dlouhá a neradostná,“ píše Lorde. Místo solidární podpory a rovnocenného sesterství spasitelský syndrom a paternalizující ochranitelství, které ignorovalo historii, kulturní tradice a mýty i formy sesterství („zami“) ne-bílých žen, jež existovaly „jinde“ a v jiném čase. Lorde si všímá toho, že napravování historie a nové psaní „herstory“ jsou opět historií centra. A když si klade otázky: „Proč Mary nepoužije jako příklad Afrekate?

9 Morris – Hockley, *We Wanted a Revolution...*, s. 18.

10 *Sister Outsider*, zde s. 151.

11 *Ibid.*

12 *Sister Outsider*, zde s. 82.

Proč jsou její bohyně vždy jen bílé, západoevropské, judeo-křesťanské? Kde jsou všechny ty Afrekate, Yemanjá, Ošun a Mawzulisy? Kde je bohyně-bojovnice Vodun, kde jsou dahomejské amazonky a bojovnice z Danu?“, pojmenovává velmi účinnou strategii koloniálního panství, kterou i feminismus reprodukuje. Lorde poukazuje na to, že bílý feminismus přejímá ideologii bělošské normy a podílí se na udržování rasové a civilizační nadřazenosti. Nemluví ale pouze o „pokřivené interpretaci [své] vlastní historie“, vidí především souvislost s tím, jak se ignorování a upírání důležitosti historické a kulturní zkušenosti otiskují do současnosti a udržují představu o tom, že ne-bílé životy jsou méně hodnotné, méně důležité, a tudíž jim nepřísluší stejná péče a ochrana jako životům, o jejichž důležitosti není vůbec pochyb. „Takovéto přehlížení se v podstatě ničím neliší od úmyslných devalvací, které kupříkladu činí z černošských žen terč vražd, které se teď dějí i ve Vašem vlastním městě.“

Vzácnost a síla uvažování Audre Lorde spočívají v jejím odhodlání budovat spojení tam, kde, jak by se zdálo, solidarita a sepětí nejsou možné. Tak i kritika bílého feminismu je především motivována uvědoměním, že „jakožto lidé z periferie se navzájem potřebujeme“, a bez pochopení toho, jakým způsobem společenská marginalizace funguje souběžně skrze vícero aspektů a na vícero úrovních – jako jsou sociální původ a třída, gender a sexualita, rasa a etnicita, „postižení“ –, není možné rozbít hierarchie a formy vyloučení. Pokud se feminismus soustředí pouze na diskriminaci, která se týká jen jedné skupiny žen, „napomáhá destruktivním silám rasismu a to nás, ženy, vzájemně odcizuje“.

Formy odcizení, které podle ní bránilo sociální spravedlnosti a oslabovalo potenciál emancipačních snah, pozorovala a zažívala Lorde ale i v dalších společenstvích, kde chtěla být doma. I proto otvírala

bolestná témata (hetero)sexismu, homofobie a genderových nerovností v rámci afroamerického hnutí a černošský feminismus konfrontovala s jeho vlastními mechanismy vylučování, které zrazovaly černé lesby a neheterosexuální ženy. A ačkoli dnes Audre Lorde řadíme k nejvýraznějším a nejvlivnějším představitelkám černošského feminismu druhé poloviny 20. století, její postavení jako jedné z prvních otevřeně lesbických žen v rámci feministického hnutí a té, která se ke své lásce k ženám a erotickému sepětí s nimi otevřeně hlásila jako k hlavnímu zdroji své poetické/politické inspirace, nebylo samozřejmostí.

„Jsem tvá sestra“¹³, tak začíná proslov, ve kterém Lorde mluví o tom, jak strach z jinakosti rozbíjí soudržnost (černého) ženského hnutí, a o tom, jak je i možnost dosáhnout radikální společenské proměny oslabována neschopností uznat genderové a sexuální odlišnosti mezi černými ženami. Lorde odmítá přesvědčení, že pro úspěch emancipačního úsilí je potřeba zdůrazňovat jednotu a sdílené, společné formy identity. Naopak znovu a znovu zdůrazňuje důležitost rozmanitosti a nutnosti přijmout odlišnost jako zdroj inspirace a základ pospolitosti. V její kritice je vepsáno porozumění dynamikám útlaku. „Jsem tvá sestra,“ říká Lorde, „ale způsoby, jakými se pojmenovávám, to, kdo jsem, ti může komplikovat možnost mě slyšet a porozumět mi.“¹⁴ Sexismus a homofobie, které nachází v černošské komunitě, považuje Lorde, podobně jako Combahee River Collective¹⁵, za přehlíženou součást rasového útlaku. A tak jako podle

13 Lorde, Audre: „I Am Your Sister: Black Women Organizing Across Sexualities“ v Byrd, Rudolph P. – Betsch Cole, Johnnetta – Guy-Sheftall, Beverly: *I Am Your Sister: Collected and Unpublished Writings of Audre Lorde*. Oxford University Press, Cary 2009, s. 57–64.

14 Ibid.

15 Combahee River Collective: „The Combahee River Collective Statement“ v Smith, Barbara (ed.): *Home Girls: A Black Feminist Anthology*. Kitchen Table Press, New York 1983, s. 272–282.

ní nelze porozumět rasismu bez pochopení toho, jakým způsobem se projevuje skrze institucionalizaci sexismu a odmítání genderové a sexuální odlišnosti, není ani možné bojovat proti rasismu, aniž by se rasově utlačovaná společnost konfrontovala s tím, jak – kontraintuitivně – pomáhá udržovat rasové hierarchie udržováním a přijímáním představ o odlišných rolích černých mužů a žen, nebo tím, že neodmítá homofobní strach z lásky černých žen. Lesbictví Audre Lorde je hluboce politické. „Když o sobě říkám, že jsem černá lesba, myslím tím, že jsem žena, jejíž láska, fyzická i emocionální, směřuje k ženám,“ Lorde hláskuje *lesba* jako „Zami“. I to je politický argument, který se odvolává na dlouhé tradice s ženskou sou-náležitostí žen v ne-bílých, ne-koloniálních tradicích. I tak Lorde odmítá homofobní představy, že lesbická láska a ženské sesterství nepatří do černé tradice.

Je příznačné, že velkou část rozhovoru se spisovatelem Jamesem Baldwinem o revoluční síle naděje¹⁶ Lorde věnuje právě vysvětlování nutnosti změny ve vztazích mezi muži a ženami, a také nutnosti přiznat a mluvit o tom, jak se rasismus promítá do útlaču, jaký zažívají černošské ženy od černošských mužů, a do genderového a sexualizovaného násilí uvnitř afroamerických komunit. Znovu trvá na tom, že opravdová změna může vzejít pouze z přijetí odlišností: „když se stále zaměřujeme pouze na to, co máme společné, vytváříme si zbraně, které použijeme jeden proti druhému v okamžiku, kdy rozdíly mezi námi vyjdou najevo“¹⁷. Jak trefně říká kulturní teoretička Fatima El-Tayeb, Lorde nebudovala černou

16 „Revolutionary Hope: A Conversation Between James Baldwin and Audre Lorde“ v Morris, Catherine – Hockley, Rujeko (eds.) – et al.: *We Wanted a Revolution: Black Radical Women, 1965–85. A Sourcebook*. Brooklyn Museum, Brooklyn 2017, s. 242–252.

17 Morris – Hockley, *We Wanted a Revolution...*, s. 245.

ženskou subjektivitu na dialektickém vymezování, ale jako identitu, která se utváří v dialogu s odlišností – a tak se nepotřebuje vydělovat ze svých „druhých“¹⁸.

Pro Lorde jsou tyto formy útlaku, násilí a vyloučení – často zhmotněné v symbolické hrozbě připisované postavě černé lesby – projevem zvnitřnělého rasismu. Emancipace černých mužů, žen i queer lidí se tudíž podle ní musí udát společně a v solidárním spojení. Ostrakizování černošských leseb či černých žen, které se vymykají normativním představám o černém ženství, funguje jako spolehlivý mechanismus umlčování, ale především rozbíjení možných spojení a sesterství mezi ženami, ubíjení jejich energie a životní síly, kterou by bylo možné využít pro boj za zrovnoprávnění a tvoření nového jazyka, „který může zbořit pánův dům“.

Dalším silným tématem, které Lorde akcentuje ve své kritice rasové marginalizace, je zranitelnost a prekarita černých životů. Autorka si všímá toho, jak moc se v americké společnosti a jejích institucích odráží skutečnost, že „[a]bychom v tlamě toho netvora, jemuž říkáme Amerika, vůbec přežily, bylo zapotřebí podstoupit první a zásadní lekci – uvědomit si, že jsme neměly nikdy přežít“¹⁹. Srovnání dostupnosti lékařské péče napříč společenskými vrstvami je i téma, které Lorde několikrát tematizuje ve svých zápiscích z cest po Sovětském svazu, a především ve svých denících (*The Cancer Journals*)²⁰ a autobiografických črtách o životě s rakovinou a chronickou nemocí (*Burst of Light*)²¹. Na rozdíl od slavných textů kulturní

18 El-Tayeb, Fatima: *European Others Queering Ethnicity in Postnational Europe*. University of Minnesota Press, Minneapolis 2011, s. 46.

19 *Sister Outsider*, zde s. 51.

20 Lorde, Audre: *The Cancer Journals*. Spinsters, Argyle 1980.

21 Lorde, Audre: *A Burst of Light: Essays by Audre Lorde*. Firebrand Books, Ithaca 1988.

teoretičky Susan Sontag²² její deníkové zápisky stavějí autobiografickou zkušenost do popředí. I zde mluví Lorde „jako“ žena, černoška, lesba a matka, která žije s rakovinou. Mluví o materialitě nemocného těla a především odmítá vnímat své onemocnění jako individuální problém a individualizovanou zkušenost. O nemoci naopak uvažuje jako o důsledku dlouhodobé sedimentace strukturálního útlaku napříč těly marginalizovaných komunit. Vidí souvislost mezi svou nemocí a útlakem ostatních černých těl, a podobně své uzdravení a zdraví považuje za nemožné bez ozdravení a zvýšení šance na přežití a dobrý život ostatních znevýhodněných. Její uvažování o ne/zdraví ve vztahu k životnímu prostředí a ekologii (za jejíž součást považuje i toxické systémy útlaku) tak nabízí inspiraci pro formulování jiných představ o ne/zdraví tváří v tvář covidové epidemii a neoliberálním tlakům na pouze individualizované pojetí odpovědnosti za zdraví.

Dílu a životu Audre Lorde se nyní dostává více pozornosti i v Evropě. Nutno ovšem podotknout, že její závazek budování feministického sesterství byl vždy transnacionální a kromě vazeb s ženami mimo globální centra Lorde pěstovala vztahy s afro-evropskými komunitami a měla zásadní vliv na rozvoj evropského černého feminismu a na vývoj afro-evropských emancipačních hnutí, a to zejména v Německu a v Nizozemsku. Teoretička Fatima El-Tayeb si všímá i toho, jak se vliv Audre Lorde otiskuje i do jazyka těchto hnutí, která se obracejí k orálním tradicím a vyjadřují se hlavně skrze poezii či hip-hop.

Afro-české, černé a ne-bílé ženy si zcela jistě najdou vlastní zdroje inspirace v boji za svou emancipaci a pro své radikální vize budoucnosti. Velmi

22 Sontag, Susan: *Nemoc jako metafora; AIDS a jeho metafory*. Přeložili Jan Jařab a Alena Jindrová. Mladá fronta, Praha 1997.

pravděpodobně mezi ně bude patřit i dílo Audre Lorde. Každopádně ale knihu *Sister Outsider*, již teď máme konečně k dispozici v českém překladu, potřebujeme všechny my, které se hlásíme k feminizmu a jejichž životy jsou o kus lehčí, protože jejich hodnotu ani právo na budoucnost nikdo nezpochybňuje. Nám všem jsou určeny texty *Sister Outsider* a otázka: „Děláte i vy tu svou [práci]?“²³

Zápisky z cesty po Rusku¹

¹ Upravené deníkové záznamy z dvoutýdenní cesty do Ruska, kterou jsem na pozvání absolvovala v roce 1976 jako pozorovatelka při afro-asijské konferenci sponzorované Svazem sovětských spisovatelů.

Od chvíle, kdy jsem se před několika týdny vrátila z Ruska, se mi pořád zdají sny. Nejprve se mi každou noc zdálo o Moskvě. V některých jsme se tam vrátily s mou přítelkyní; jindy jsem se ocitla na teplejších místech, kde jsem již byla předtím, či v odlišných, pro mě neznámých městech – studených, bílých a cizích. V jednom z těch snů jsem se za hromadou oblečení v obchodním domě GUM v Moskvě milovala s nějakou ženou. Byla nemocná, a tak jsem šla nahoru, kde jsem nějaké hlídačce řekla: „Musíme ji odvézt do nemocnice.“ A ta hlídačka na to: „Odvezte ji tam a povězte jim, že potřebuje sono ledvin a snímek mozku...“ A já jsem jí odpověděla: „Jenže to oni pro mě neudělají.“ Velice zvláště se na mě podívala a řekla: „Jistěže udělají.“ A v tu chvíli jsem si uvědomila, že jsem v Rusku, kde jsou léky, ošetření a všechno další zdarma.

Tyhle sny už teď nepřicházejí každou noc, zato jako by přicházely z čím dál větší hloubky. Proto si, když se vzbudím, nepamatuji, o čem byly, jen vím, že se mi zase zdálo o Rusku. Na nějakou dobu Rusko v mých snech představovalo bájnou verzi socialismu, který prozatím v žádné ze zemí, které jsem navštívila, neexistuje. V určitém světle se může zdát život v Rusku hodně odlišný, přesto jsou místní lidé hodně západní (hodně američtí), tedy až na Taškent. A odpoledne v Moskvě jsou tak temná a ponurá.

I

Let do Moskvy trval devět hodin. Jak jsem vypožorovala v letadle, Rusové nejsou obecně jeden k druhému příliš přátelští, stejně jako Američané. Totéž platí i o ochotě pomoci.

Letěla s námi také jedna starší žena s úžasně vrásčitým obličejem a modrýma očima, něco kolem sedmdesátky, se šátkem na hlavě a obrovským kabátem. Nějaký kabát nebo kožich měli v letadle všichni, tedy až na mě. Když

jsem v Moskvě vystoupila do místního počasí, okamžitě mi došlo proč. Ta žena cestovala sama a seděla hned přede mnou. Byla však moc malá na to, aby si ten objemný kabát dokázala sama podat. Zkusila to jednou, zkusila to podruhé, až jsem nakonec vstala a pomohla jí. Letadlo bylo úplně plné. Nikdy předtím jsem neviděla tak přeplněné letadlo. Ta stará žena se otočila a podívala se na mě. Bylo jasné, že neumí anglicky, protože jsem na ni už předtím něco zamumlala a ona mi neodpověděla. V jejím pohledu jsem však neviděla absolutně žádnou zášť. Okamžitě jsem si k vlastnímu úleku uvědomila, jak už člověk bere určité napětí v pohledech, které si mezi sebou vyměňují američtí černoši a běloši, za samozřejmost. Nepoděkovala, byla to prostě jen čistě lidská reakce na to, kdo jsem. Když se pak otočila, aby se posadila, všimla jsem si na jejím hodně ošuntělém svetříku minimálně tří vojenských medailí včetně stužek. Jak jsem se později dozvěděla, jednalo se o vyznamenání Hrdiny socialistické práce. Dostala je za tvrdou práci.

Je to něco, čeho jsem byla svědkem po celé zemi. Všichni hodně staří lidé v Rusku mají něco společného, něco, čemu bych se od nich ráda přiučila a nechala si to: věčnou nezlomnost a pocit, že někam na zemi patří, což jim dodává na houževnatosti a síle.

Přistála jsem 10. září v půl čtvrté odpoledne moskevského času a vstoupila do hodně lezavé, důvěrně známé sedí. Ve vzduchu byla cítit zima, až to ve mně probudilo nostalgii. Stromy byly zbarvené podzimem a obloha měla šedooranžový nádech. Spatřila jsem tři statné ženy s hranatým obličejem, jak zavěšené jedna do druhé kráčejí přes letištní plochu, vtipkují a smějí se. Zjevně to byly zaměstnankyně, kterým právě skončila směna – měly na sobě šedé kombinézy, bundy a helmy a nesly termosky s obědem. Zastavily před nákladním autem, které tam stálo, a začaly bušit na zavřené okýnko. Jakýmsi zpola pozdravem, zpola žertovným posunkem na řidiče upoutaly pozornost další ženy uvnitř, zřejmě jejich kamarádky,

a pak tam v ponuré šedi moskevského letiště na sebe ukazovaly všechny prstem, smály se na celé kolo, houpaly jídlonosiči a hulákaly.

Inturist mi přidělil průvodkyni jménem Helen, velice milou, statnou a pohlednou ženu něco přes třicet. Narodila se na východě, kus od Japonska. Její otec býval vojákem, ale už zemřel. Žila teď s matkou. Musely se prý s matkou naučit dělat celou řadu věcí samy, protože je kolem nich poslední dobou hrozně málo mužů a je těžké někoho sehnat.

V Rusku si nosíte své tašky a zavazadla na letištích a v hotelích sami. Nejdřív mi to přišlo vážně hrozné, upřímně, vláčet narvanou tašku do sedmého patra, když nefunguje výtah, není zrovna velká zábava. Ale čím déle jsem v Rusku byla, tím víc fěr mi to přišlo, protože v této zemi se očividně vše poměřuje jídlem. Znamená to, že práce něčích rukou se poměřuje podle toho, kolik jídla by mohly vyrobit, a pak se to porovnává s důležitostí jiné práce, kterou by tytéž ruce mohly dělat. Kupříkladu někteří muži a ženy tráví celý život tím, že se učí a posléze dělají neskutečně pomalou a titěrnou práci, konkrétně, že v Samarkandu ručně opravují modré perské dlaždice při restaurování starodávných mauzoleí. Je to velice vážené řemeslo. Starožitnosti se cení, zato nosit někomu tašky není priorita, protože to ani nic nevytváří, za druhé to není hezké a ani to nemá cenu. Když to nezvládnete sami, to je jiná. Musím přiznat, že to celé považuji za dost zajímavý přístup.

Z letiště to je do Moskvy něco kolem padesáti kilometrů. Všechno kolem – silnice, stromy a řidiči – by klidně mohlo být Severní Westchester na konci zimy, jediný rozdíl byl ten, že jsem neuměla přečíst nápisy. Čas od času jsme míjeli neuvěřitelně krásné staré neudržované domy v ruském pravoslavném stylu, s nádherně malovaným dřevem a zdobenými rámy oken. Některé z nich se už úplně rozpadaly. Každopádně se krajina a architektura ruského předměstí vyznačovaly značnou zdobností, která

mi i přes šedavou zimu dávala jasně na srozuměnou, že tady nejsem doma.

Bydlela jsem v hotelu Junost', což je jeden z mezinárodních moskevských hotelů. Pokoj bylo takové čtvercové apartmá s hollywoodskými rozkládacími gauči a obrovským oknem, z něž jsem měla výhled na národní stadion, železniční most a velice impozantní panoráma tvořené univerzitními budovami. Všechno mi to hrozně připomínalo zimní New York, včetně toho, jak jsem po večeři v půl desáté seděla na pokoji se zataženými závěsy a psala, dívala se ven skrz žaluzie, byl slyšet vlak, na obzoru ještě bylo světlo a čas od času se mezi železničním mostem a hotelem objevila koncová světla auta. Vybavily se mi ty stovky nocí, které jsem strávila na Riverside Drive, tedy s jedinou výjimkou – na okraji toho výhledu tehdy nesvítily zlaté báně ruského pravoslavného chrámu připomínající cibuli.

Před večeří jsem se vydala na krátkou procházku. Už se stmívalo, ale o kousek dál po ulici byla u stadionu stanice metra, což je místní podzemní dráha. Sešla jsem dolů do vestibulu a zůstala stát před eskalátory. Chvilí jsem si prohlížela tváře lidí, kteří chodili sem a tam. Okamžitě jsem se vrátila do svého dětství na 14. ulici, do doby těsně před tím, než se New York zbarvil černochoy a jihoamerickými přistěhovalci, tedy s tím rozdílem, že tady vládl mnohem větší řád a bylo tu mnohem méně lidí. Nejpodivnější na tom všem bylo, že jsem za celých těch deset minut, co jsem tam stála, nespatriła nikoho černé barvy pleti. A že průvodčí a dozorčí stanice byly ženy. Stanice byla hodně rozlehlá, taky neskutečně krásná a hlavně čistá – bylo k neuvěření, jak úžasně čisto tam bylo. Vypadalo to tam jako v předsálí divadla – se vši tou naleštěnou mosazí, mozaikami a třpytivými lustry. A i když lidé spěchali, a v Moskvě se vždy spěchá, nebyli lidé tak urputní jako v New Yorku. Všem těm lidem byla společná jistá laskavost ve tváři, ochota se usmívat, minimálně tedy na mě, cizinku. Zvláště to kontrastovalo s ponurým počasím venku.

V hotelu několik černochů bylo a já se Helen zeptala na Univerzitu družby národů Patrice Lumumby. Jedná se o moskevskou univerzitu pro studenty z afrických zemí. Když jsem se vrátila z metra, postávalo všude kolem hotelu i uvnitř hodně Afričanů. Spousta z nich nejspíš byla na konferenci. Zajímavé na tom bylo i to, kolik jich na rozdíl ode mě umělo rusky. Když jsem sešla dolů na večeři, málem jsem to okamžitě vzdala, protože jsem nebyla s to zjistit, jestli si mám sednout, nebo čekat, až mě usadí. Jakmile se v jazyce používá jiné písmo, nemáte absolutně šanci se v tom jazyku vyznat. Přímou před očima se mi vynořil mladý černoch, vykračoval si přesně tak povýšeně, jak to mladí černoši dělají, když chtějí, abyste si jich všimli. Zeptala jsem se ho: „Mluvíte anglicky?“ – „Ano,“ řekl a okamžitě vyrazil pryč ode mě. Šla jsem proto za ním, a když jsem se ho pokusila zeptat na to, jestli si mám sednout, nebo čekat na usazení, ukázalo se, že ten nebohý chlapec nerozumí jedinému slovu z toho, co mu říkám. Proto jsem vytáhla dvě spolehlivé knihy základních frází a objednala si velice chutnou večeři sestávající z bílého vína, rybí polévky, lehce nakyslou po citronech, s olivami a čerstvou makrelou, pak pečeného jesetera s okurkovou omáčkou a chlebem a navíc i sklenici čaje. To vše se podařilo jen díky mé houževnatosti, odvaze a také díky značné trpělivosti usměvavé a velice ochotné číšnice, která dokonce přivedla z kuchyně jednoho z kuchařů, aby jí pomohl s rozluštěním mých přání.

II

V Moskvě je hrozná zima. Ten den, kdy jsem přiletěla, ráno sněžilo a dnes sněžilo také, a to je teprve 16. září. Moje průvodkyně Helen to trefila naprosto přesně. Prý je život v Moskvě neustálý boj se studeným počasím, a že život jako takový je v podstatě vítězství nad smrtí umrznutím. Dost možná to souvisí s tou zimou, možná to je také kvůli nedostatku jídla během války, ale všichni tu hrozně moc jedí. Dnes, nejspíš kvůli nějakému nedorozumění ze strany číšnice, dostala Helen dvě večeře,

a aniž by se bůhvíjak zdráhala, obě spořádala. A to tu ani nikdo není bůhvíjak tlustý, což však, myslím, má opravdu co dělat s počasím. K večeři jsme si daly víno. Jak to tak vypadá, víno se používá dost často na rozvázání jazyka. Skoro jako by ho dávali na předpis. Ke každému jídlu dostanete vždycky tři skleničky: jednu na vodu, jednu na víno a jednu na vodku, která teče stejně jako voda a na Rusy očividně skoro nepůsobí.

Ta skupina z konference se dnes s našimi průvodci z Inturistu vydala na prohlídku památek. Těžko uvěřit, že je dnes neděle, protože v celém městě panuje shon, jako by byl všední den, jako by prostě prodloužili pracovní týden o další den. Prohlédli jsme si muzeum v Novoděvičím klášteře. Jeho třpytivé věžičky se zlatými báněmi mě rychle vyvedly z představy, že jsme na Manhattanu. Pak jsme si prošli univerzitu a také samozřejmě spoustu pamětních desek pro mnoho hrdinů, ale nikde jsem nepotkala nikoho, kdo by mě zaujal tak jako ona houževnatá stará dáma v Aeroflotu. A samozřejmě divadlo Bolšoj театр. Pršelo, bylo zataženo – takový klasický prosincový den v New Yorku –, ale i tak vše působilo velkolepým dojmem, podobně jako uprostřed prosince třeba Grand Concourse na 161. ulici v Bronxu nebo Columbus Circle. Zlaté cibulovité báně na věžích některých starších kostelů jsou opravdu krásné a pořád se lesknou, takže si díky nim člověk s radostí vzpomene na nějaké krajiny či pohádkové paláce, navíc všechny ty veselé barvy zdobící okna a jejich rámy, zelená, bílá, žlutá a oranžová. Úžasně se to na pozadí vši té šedi vymyká. Doufám, že budu moci navštívit Puškinovo muzeum.

Absolvovala jsem rozhovor s jednou naslédle úlisnou, až mateřskou ženou, která byla členkou Svazu sovětských spisovatelů. Dělala výzkum v oblasti „černošské politiky“, jak to sama nazvala, a pochopitelně se zajímala o ženy ve Spojených státech. Bavily jsme se dobré dvě hodiny a jedna z věcí, o které jsem jí vyprávěla, byla i ta stará žena v letadle se všemi těmi medailemi. Zeptala jsem se jí, jestli náhodou netuší, o jaké medaile přesně

šlo. Prohlásila, že ta žena byla nejspíš nějaká rolnice, kterou takto ocenili titulem Hrdina socialistické práce. Říkala, že je dostávají většinou tvrdě pracující lidé. To bylo skutečně zajímavé, protože o něco dříve téhož dne, při obědě, jsem u své průvodkyně Helen okusila i jinou stránku její osobnosti, která mě překvapila. Byla docela hnusná na jednu číšnici za to, že nebyla dost rychlá a že tu obsluha trvá dlouho. Helen prohodila něco ve stylu, že téhle zemi vládne pracující třída, a řekla to v podstatě znechuceně, nebo přinejmenším dotčeně. Myslím, že se Helen cítí diskriminovaná, anebo minimálně v nevýhodě, kvůli tomu, že je „intelektuálka“, překladatelka a tlumočnice. Připadalo mi to jako dost zvláštní snobismus vzhledem k tomu, že Helen taky hodně tvrdě pracuje, dost možná mnohem víc než leckterá číšnice. Běhala za mnou a starala se o můj život stejně jako o ten svůj, měla jsem ji v jednom kuse za zády.

Byli jsme zrovna na univerzitě a průvodce nám něco anglicky vyprávěl o budovách, které vystavěli během stalinského režimu. Materiál na stavbu přivezli z Ukrajiny. Museli ho napřed zapravit do země, aby se vůbec dalo stavět, protože Moskva, na rozdíl od New Yorku, nestojí na pevném podloží. To mě vážně překvapilo – že takto veliké město, s impozantními kamennými budovami, nestojí na pevném podloží. Jako by stálo jen silou lidské vůle. Zatímco jsme stáli před jezírkem, v němž se zrcadlilo okolí, a povídali si právě o takových věcech, přitočil se ke mně z ničeho nic takový mezinárodně působící blondáček, zhruba kolem deseti let, postavil se přede mě a pak mi nenápadně nastavil otevřenou dlaň. Na ní ležel odznáček s rudou hvězdou, která měla v samém středu vojáka. Úplně mě to vykolejilo, protože jsem netušila, co to dítě chce. Tak jsem se zeptala Helen, ale ta to dítě vypakovala tak rychle, že jsem ji ani nestihla zarazit. Řekla mi, že chce odznáčky vyměnit za americké. Ten kluk postával stranou, pozoroval všechny ty podivné černé lidi a byla jsem to já, koho tipl na Američanku, protože Američané jsou jediní, kdo nosí spoustu ozdobných broží a odznaků, a on se mnou chtěl vyměnit ten svůj odznak